

Снежана Грк
Институт друштвених наука, Београд

РАЗГИБАВАЊЕ ЕКОНОМСКЕ СВЕСТИ*

Сажетак

Србија је кренула путем према Европској унији, па као и све потенцијалне чланице мора задовољити прецизне копенхашке критеријуме, којих се земље чланице Европске уније не придржавају увек доследно, али се стриктно траже од оних који приступају Унији. Привреда Србије далеко је од тога да испуни те услове, а најкрупнији проблем са којим се држава суочава јесте макроекономска неодрживост, и карактеристике развоја су такве да су укупни издаци димензионирани далеко изнад могућности бруто домаћег производа. Србија је већ у фази када систем постаје неодржив.

Висок јавни дуг, буџетски дефицит и незапосленост највећа су претња домаћој економији. Пада број запослених, куповна моћ је све мања, стандард грађана пада, иностране инвестиције и дознаке грађана се смањују, док трошкови пословања расту у изузетно неповољној пословној клими за привређивање у којој нарастају сива економија и црно тржиште.

Привреда је за Унију недовољно атрактивна и неприхватљива у тако неодрживој макроекономској ситуацији, да је ургентно њено реструктурирање, отклањање дубоких структурних диспропорција, а за то је потребно више времена, и сам тај процес ће бити праћен са више ризика због стварања нових непредвидивих поремећаја. Србији предстоји велики економски заокрет. На појединцима је да одлуче желе ли прихватити оно што економисти и

* Овај рад је део истраживања на пројекту *Моделирање развоја и интеграције Србије у светске токове у светлу економских, друштвених и политичких гигања*, евиденциони број 179038, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

политичари нуде у економији и друштву или људи морају разгибавати сопствену свест ради своје будућности.

Кључне речи: разгибавање економске свести, неодржив економски систем, предаторске реформе, стратешке грешке економске политике, изгубљене генерације, кредитни рејтинг, дефинисање приоритета, сидро за економску и монетарну политику Србије.

АНАЛИЗА НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ МАКРОЕКОНОМСКИХ ПАРАМЕТАРА

У најновијем извештају Европске комисије (ЕЦ)¹⁾ наводи се да је Србија имала раст бруто друштвеног производа (БДП) у 2013. години²⁾ од око 2,5 одсто. На то је утицао извоз који је у тој години порастао 25,6 процената. Извоз је растао захваљујући развоју аутомобилске индустрије и веома добрим резултатима у пољопривреди, која је регистровала раст од 20,2 процента у 2013. години. Висока основица пољопривредне производње утицала је на корекцију раста БДП за 2014. годину и то наниже, на око један одсто, а у 2015. години раст би требао да буде око два процента. Тренд раста извоза наставио се и у прва два месеца 2014. године достижући годишњи ниво од 15,7 одсто, док је увоз порастао свега 1,3 процента.³⁾ Узрок томе је слаба домаћа тражња. Због тога је трговински дефицит у прва два месеца 2014. износио 596 милиона еура.

Светски економски форум (WEF) је у свом извештају навео да се Србија по критеријуму слободне трговине налази на 89. месту од 138 земаља, што је пад у односу на пре годину дана када је земља заузимала 71. позицију. Узроци који су довели до пада су компликоване процедуре, царине, стандарди и технички захтеви, као и корупција на граници, криминал и отежани приступи финансијама.

Међутим, према процени Европске банке за обнову и развој (ЕБРД), раст БДП Србије у 2013. години био је 2,2 одсто. Према оцени ове међународне финансијске институције, Србија ће у

1) Европска комисија наводи да је у току 2013. године раст бруто друштвеног производа био већи од очекиваног у свим државама које су у процесу приступања ЕУ, осим у Албанији.

2) У 2013. години раст бруто друштвеног производа је био 2,4 одсто. (Републички завод за статистику, 21/02/2014).

3) Извештај ЕЦ, 08/04/2014.

2014. години имати раст БДП-а од 1,3 одсто⁴⁾, што је најнижа стопа раста у југоисточној Европи. Европска банка за обнову и развој у извештају “*Regionalni ekonomski izgledi*” наводи да је прогнозирана стопа раста БДП-а Србије нижа за 0,4 процентна поена него у октобарском извештају ове институције. Извоз у 2014. години би требао бити главни покретач економског раста Србије, али ће потрошња остати ниска, углавном због ниске кредитне активности и очекиване фискалне штедње. То је разлог што ће раст бити слабији него у 2013. години.

И Међународни монетарни фонд (*IMF*) је у новом извештају⁵⁾ извршио корекцију своје прогнозе из октобарског извештаја тако што је преполовио прогнозу бруто домаћег производа Србије. Према прогнозама *IMF*⁶⁾ у 2014. години Србија ће забележити привредни раст од један, а следеће од 1,5 одсто, после раста од 2,5 процената у 2013. години.

Значајни негативни параметар у Србији јесте дефицит буџета. Буџетски дефицит у 2013. години достигао је пет одсто БДП-а, што значи да је потрошено 1,6 милијарди еура више него што је зарађено. Премда је направљена уштеда од око 20 милијарди динара у 2013. години, односно дефицит буџета на консолидованом нивоу био је 4,8 одсто бруто домаћег производа⁷⁾ уместо планираних 5,3 одсто – последњи квартал 2013. године није наговестио добру 2014. годину.

Индустријска производња у целој 2013. години повећана је за 5,5 одсто, али је у последњем кварталу почела да опада.⁸⁾ Да земља не би дошла у тежу ситуацију неопходно је да раст извоза и отпочињање инвестиционог циклуса убрзају привредну активност. Али, највећа кочница привредног развоја је огроман дефицит у државном буџету. Због прецењених прихода у овој години, биће неизбежан ребаланс буџета, као и додатне уштеде.

4) ЕБРД: *Раст БДП-а у 2014. години 1,3 одсто*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/Економија/1500527/ЕБРД%3А+Раст+БДП-а+у+2014.+години+1%2С3+одсто.html>, 02/02/2014.

5) Извештај је објављен пред пролећну скупштину *IMF* и *World Bank* 11-13 априла 2014. године у Вашингтону.

6) International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, April 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/pdf/text.pdf>, 12/04/2014, p. 54.

7) Министарство финансија Републике Србије, 28/01/2014.

8) Производња прерађивачке индустрије, којој се највише дугује прошлогодишњи привредни раст од 2,4 одсто, у децембру 2013. године била је за 1,9 одсто мања него у истом месецу 2012. године. (Републички завод за статистику, 12/02/2014).

Неопходно је да Влада Србије уштеди 400 милиона еура како би се дефицит у државном буџету за 2014. годину свео на планираних 7,1 одсто БДП. Ако до наведене уштеде не дође, дефицит буџета ће износити око осам одсто. Тај дефицит би могао бити највећи у Европи. До тако великог раста дефицита довешће огромни губици јавних предузећа.

Такође, јавни дуг је велики проблем. Законом о буџетском систему учешће јавног дуга у БДП⁹⁾ је ограничено на 45 одсто. Па ипак, јавни дуг Србије на крају 2013. године био је 20,09 милијарди еура, што је 61,2 одсто бруто домаћег производа.¹⁰⁾ На крају 2012. године јавни дуг износио је 17,67 милијарди еура, односно 59,3 одсто БДП. То значи да је током 2013. године јавни дуг повећан за око 2,42 милијарде еура, док је у децембру повећан за око 590 милиона еура. Укупне директне обавезе Србије на крају децембра 2013. године износиле су око 17,28 милијарди еура, при чему је унутрашњи дуг био око 7,03 милијарде еура, а спољни дуг 10,25 милијарди. Укупне индиректне обавезе на крају 2013. године биле су 2,81 милијарда еура.¹¹⁾ Од укупног јавног дуга Србије 75 одсто је по фиксним, а 25 одсто по променљивим каматним стопама.

Од почетка 2014. године јавни дуг Србије увећан је 257 милиона еура, па је достигао 20,9 милијарди еура. То је 64,2 одсто процењеног бруто домаћег производа, односно свега што се произведе, у 2014. години.

Следећих година Србију очекује висока отплата спољних дугова¹²⁾ и камата. У 2014. години за камате на спољни дуг треба да се издвоји четири милијарде еура. То ће бити разлог за ново задуживање државе. Уствари, држава ће имати потребу да спољним изворима финансира отплату доспелих главница и камате на узете кредите, као и да спољним изворима финансира буџетски дефицит.

У таквим околностима јако је битна стабилизација курса. Уколико се земља настави задуживати у иностранству, а хоће, камате би могле да буду релативно високе. То значи да ће страни

9) Јавни дуг је на крају 2000. године био 14,167 милијарди еура, што је износило 169,3 одсто БДП. Најнижи износ јавног дуга је био 2008. године, када је износио 8,781 милијарду еура, односно 29,2 одсто БДП. (Министарство финансија Републике Србије, 28/01/2014).

10) Управа за јавни дуг, *Месечни извештаји Управе за јавни дуг*, <http://www.javnidug.gov.rs/lat/default.asp?P=27>, 14/02/2014.

11) *Ibid.*

12) По методологији Светске банке земља је високо задужена ако доспели годишњи ануитети за отплату дуга пређу пет процената БДП или ако је износ годишње рате дуга према БДП већи од стопе његовог раста.

дуг бити још већи терет, што је кредиторима добро познато. Раст обавезе државе према страним кредиторима, односно јавни дуг (у 2017. години се очекује годишња рата са каматом од око 3,7 милијарди еура), уз недостатак страних инвестиција већих од пет процената БДП, истопиће девизне резерве. Пошто се девизне резерве већ смањују и 2014. година ће бити изузетно тешка. Наиме, девизне резерве Србије су у фебруару биле 11,59 милијарди еура¹³⁾, а на крају марта су износиле 10,42 милијарде еура.¹⁴⁾

Већи прилив девиза у току марта ове године на домаћем тржишту остварен је продајом државних обвезница у еурима у износу од 116,9 милиона еура. Али до већих одлива девизних резерви дошло је због измиривања обавеза према иностраним кредиторима у износу од 141,8 милиона еура, због исплате доспелих еурообвезница у износу од 101,4 милиона еура, затим повлачења девизне обавезне резерве банака у нето износу од 70,1 милион еура и отплате дуга *IMF*-у у износу од 64,5 милиона еура. Нето девизне резерве, умањене за девизна средства банака по основу обавезне резерве, као и за средства повучена од *IMF*-а, износиле су на крају марта 7,047 милијарди еура.¹⁵⁾

НИСКА ИНФЛАЦИЈА ИЛИ УВОД У НОВУ РЕЦЕСИЈУ

Према званичној државној статистици, потрошачке цене су у протеклој години увећане за 2,2 процента.¹⁶⁾ Представници власти су овај статистички податак о ниској инфлацији у току 2013. године приписали сопственој заслуги – уз образложење да “овако ниска инфлација (раст цена) није евидентирана чак у последњих четрдесетак година”. Разуме се, овај податак о инфлацији може се објаснити као резултат интеракције два фактора. Први фактор су добри климатски услови, а други фактор су повећани приноси пољопривредних култура. Интеракција ових фактора деловала је на цене хране.

Поред два горе поменута фактора на ниску инфлацију у претходној години утицала је и слаба куповна моћ и недостатак новца

13) Народна банка Србије, 11/02/2014.

14) *Ibid.*

15) *Ibid.*

16) Министарство спољне и унутрашње трговине и телекомуникација, *Информација о оствареном расту потрошачких цена у периоду јануар-децембар 2013. године*, <http://mtt.gov.rs/download/rast-potrosackih-cena/Informacija%20za%20I-XI%202013.pdf>, 07/02/2014, стр. 1.

код становништва, нарочито код незапослених и пензионера. Само у 2013. години плате и пензије су забележиле пад између два и три процента, па је дошло до пада потрошње од 7,8 одсто.¹⁷⁾ Стога је логично да промет опада.

На пример, за покриће просечне потрошачке корпе¹⁸⁾ у Србији у децембру 2013. године било је потребно 1,28 просечних зарада или 65.025 динара.¹⁹⁾ Чак и овако скромну потрошачку корпу не покрива просечна зарада²⁰⁾ ни у једном граду у Србији. Просечна корпа у Србији се од јануара 2011. године обрачунава по званичној методологији *Eurostata* (статистичког завода Европске уније).²¹⁾

У таквим условима трговци не смеју да ризикују и да подижу цене. Чак су многи трговци, због пада промета, прешли на пословање у сивој зони. Трошкови пословања трговаца у сивој зони су нижи, па они држе ниске цене. Због нелојалне конкуренције између трговаца у сивој зони и трговаца који послују легално, они који послују легално су у страху односно не усуђују се да подижу цене у својим продавницама или трговинским ланцима.

Дакле, прави разлог због чега није погурана инфлација у 2013. години налази се у чињеници да је тражња мала, због све скупље потрошачке корпе, па трговци немају простора за већа поскупљења. Међутим, у јануару 2014. године, цене потрошачке робе и услуга су у просеку порасле за 1,4 одсто у односу на децембар.²²⁾ Тај раст је резултат једнократног утицаја повећања акциза и посебне стопе пореза на додатну вредност (ПДВ). Другим речима, ово

17) *Ibid*, стр. 4.

18) У званичној потрошачкој корпи у Србији за месец дана налази се пола килограма бурака, 200 грама меда, 200 грама чоколаде, 200 грама шунке, пола килограма сланине, а од рибе ослић и сардина. За гардеробу за једно трочлано домаћинство за месец дана предвиђено је нешто више од 3.000 динара, а за излазак у ресторан око 700 динара.

19) Министарство спољне и унутрашње трговине и телекомуникација, *Куповна моћ становништва. Потрошачка корпа*, <http://mtt.gov.rs/download/potrosacka-korpa/KUPOVNA%20MOC%20-%20DECEMBAR%202013.pdf>, 20/02/2014, стр. 1.

20) У прва два месеца 2014. године дошло је до реалног пада зарада запослених у администрацији, транспорту, некретнинама и трговини, док је значајнији раст плата забележен у информативним и телекомуникационим делатностима.

21) У новој методологији просечно домаћинство дефинисано је као трочлано уместо као четворочлано, јер према последњим подацима просечна породица у Србији има 3,1 члана. У потрошачку корпу убачени су поједини производи којих до тада није било, попут неколико врста хлеба и пецива, бурека, кукурузног брашна, конзервисаног поврћа, сувих шљива, чајне кобасице, сланине, виршли, шунке, али свакако у недовољним количинама.

22) Републички завод за статистику, 22/02/2014.

је потврда да су трговински ланци ипак раст ПДВ-а пребацили на рачун потрошача, јер су цене у просеку скочиле 1,46 одсто.²³⁾

У последњем кварталу прошле године инфлација је била испод доње границе инфлационог циља. Скоро све време била је нижа од 2,5 одсто.²⁴⁾ У прва два месеца 2014. године инфлација је износила 1,5 одсто.²⁵⁾ Међугодишња инфлација у марту 2014. године, у односу на март претходне године, износила је 2,3 процента. Од почетка текуће године до краја марта забележен је раст од 1,2 одсто, а на месечном нивоу раст малопродајних цена у марту био је нижи за 0,3 одсто у поређењу са претходним месецом. Ако такав темпо остане, година 2014. би се могла завршити са инфлацијом од 2,6 одсто.²⁶⁾

Према најновијим прогнозама *IMF*²⁷⁾ раст потрошачких цена у Србији 2014. и 2015. године износиће четири процента после 7,7 одсто у 2013. години.

Па ипак, веома је значајно каква ће бити пољопривредна сезона, будући да храна има високо учешће у индексу потрошачких цена. Због даљег сиромашења становништва треба очекивати још већи пад куповне моћи грађана. Ако се пад тражње настави у овој и наредним годинама тада би власт у овој земљи требала озбиљно да се забрине – пошто би то био наговештај и увод у нову рецесију.

Међутим, дефлација прети и Европи. Стога је *Mario Draghi*, председник Европске централне банке (*ECB*), најавио почетком априла ове године супротстављање врло ниској стопи инфлације, тако што ће банка размотрити могућности примене такозваних квантитативних олакшица. Оне се свде на куповину вредносних

23) Истраживање је радило Удружење за заштиту потрошача “Чист рачун” у шест трговинских ланаца у Београду. На сајту www.cenoteka.rs објављене су цене за 260 производа. После повећања ПДВ-а уочљив је њихов скок – иако су трговци тврдили да до поскупљења неће доћи. Највише је поскупело брашно за 11,13 одсто, а затим следе млеко 2,97 одсто, јогурт 1,69 и свеже месо 0,46 одсто. Појефтинили су смрзнуто воће и поврће 1,07 одсто, шећер 1,41 и уље 2,06 одсто. Ти производи би били скупљи да трговински ланци из групе “*Delez*” (“*Tempo*” и “*Maksi*”) нису задржали отприлике исте цене. Они напомињу да промена ПДВ-а није утицала на однос повољности између маркета. Цене у објектима “*Dis*”, “*Roda keš & ker*” и “*Tempo*” и даље су испод просечних цена, док су цене у објектима “*Idea Super*”, “*Maksi*” и “*Univereksport*” неповољније. (Извор: *Polunitika*, 23/01/2014).

24) У септембру 2013. године инфлација је била 2,5 одсто; октобру 2,6 одсто; новембру 2,0 одсто; децембру 2,2 одсто. (Републички завод за статистику, 07/04/2014).

25) У јануару 2014. године инфлација је износила 1,4 одсто, а у фебруару 1,5 одсто. (Републички завод за статистику, 07/04/2014).

26) Заправо, само 0,1 процентни поен ће се вратити на доњу границу коридора који прописује НБС, односно четири процента плус минус 1,5 процентних поена.

27) International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, op. cit.

папира од банака са циљем да се повећа количина новца у оптицају када постоји ризик од дефлације.

Уколико се инфлација у наредном раздобљу не повећа *ЕЦБ* би могла референтну каматну стопу да снизи. За сада је она на ниском нивоу од 0,25 одсто.

У Европи инфлација је испод један одсто, а то је исувише ниско. У еурозони инфлација је 0,5 одсто што је знатно испод циља *ЕЦБ* од два одсто. Али, ни у Америци она није много већа. У Европи и у САД званични инфлациони циљ јесте да инфлација буде два одсто.

У Србији у којој је двовалутни систем ниска инфлација лако може да се претвори у високу ако уследи нагла једнократна промена курса.²⁸⁾ О свему треба размишљати, јер је увод у нову рецесију скоро извештан.

НЕЗАПОСЛЕНОСТ И РАСТ РИЗИКА ЗА УРАВНОТЕЖЕНИ РАЗВОЈ

У следећој деценији незапослена млада генерација представља један од високих ризика за стабилан развој земље и друштва. Млади који данас имају између 15 и 24 године живота, а немају посао и без шансе су да га пронађу у догледно време, немају никакву будућност. А проблем се кумулира јер ће их сутра бити много више без радне и животне перспективе.

Слика у земљи постаје још мрачнија ако се незапосленим младима придодују и остали незапослени из друге старосне доби. Србију карактерише јако велика незапосленост особа старијих од 40 година, као и особа млађих од 24 године.²⁹⁾ Стопа незапослености, односно учешће незапослених у укупном броју активних становника, у 2013. години, износила је 22,1 одсто. На евиденцији Националне службе за запошљавање (НСЗ) у марту ове године је регистровано 790.501 особа, што је у односу на фебруар смањење

28) У марту је динар слабио у односу на еуро и то номинално за 0,5 одсто, а НБС је на међу-банкарском девизном тржишту интервенисала продајом 210 милиона еура и куповином 20 милиона, како би смањила прекомерне краткорочне осцилације курса.

29) Извор: *World Bank, Unemployment in Europe and Central Asia (ECA)*, 2013. У овом Извештају *World Bank* наглашава да је главна карактеристика у Србији рано пензионисање и искључивање старијих са тржишта рада. Извештај је показао да је стопа незапослености у Србији највећа код особа између 35 и 39 година, док у осталим земљама тај врхунац достиже од 45 до 49 године и остаје на високом нивоу и у старијој доби. Стопа запослености у Србији за жене старости од 55 до 59 година је 30 одсто. (*World Bank*, 19/02/2014).

за 0,39 одсто.³⁰⁾ Учешће младих старости до 30 година у регистрованој незапослености последњих година креће се око 27 одсто, а крајем децембра прошле године на евиденцији НСЗ регистровано је око 209.000.³¹⁾

У протеклим годинама, не рачунајући прошлу, за “активне мере запошљавања”³²⁾ у Србији се издваја око 0,13 до 0,17 одсто БДП. У развијеним земљама за ту намену се издваја десет пута више.

У свом новом извештају *IMF* прогнозира да ће овогодишња стопа незапослености у Србији бити 21,6 одсто, а у 2015. години предвиђа 22,0 одсто. Мора се признати да је ова стопа незапослености иако висока прилично нереална.

Једно је сигурно – до раста броја радних места не може се доћи ако стопа раста БДП не премаши пет одсто. До краја ове деценије Србија неће достићи ту стопу економског раста, а тиме и повећану стопу запослености.

Проблем незапослености у Србији поприма много шире димензије. Уствари, проблем се пребацује на другу раван, а то је да, у Србији у којој је стопа незапослених висока, озбиљно прети опасност да се број радно способних приближи броју пензионера. На то указују и последњи статистички подаци Фонда ПИО. Према њима је у земљи крајем прошле године било 1,8 милиона активних осигураника, оних који уплаћују доприносе, у односу на 1,7 милиона пензионера, а тај однос је један према 1,12.

Правећи компарацију података од 2000. године до данас, статистика показује, да су тада пензије учествовале у зарадама са 82 одсто, да би данас пале на 54,7 процената, са тенденцијом даљег пада.³³⁾

Генерално посматрајући, прву и другу раван проблема односно хроничну незапосленост и неодржив пензиони систем, расте ризик за уравнотежени развој који би могао да измакне контроли. Ова кошмарна предсказања због генерација високог ризика воде у најцрњи сценарио.

30) Национална служба за запошљавање, 16/04/2014.

31) Национална служба за запошљавање, 10/04/2014.

32) У државном буџету за спровођење “активних мера запошљавања” у 2014. години предвиђено је 2,6 милијарди динара. Део од наведене суме намењен је младима. У 2013. години за “активне мере запошљавања” НСЗ је имала на располагању 3,4 милијарде динара, али је ребалансом буџета та сума сведена на 1,18 милијарди динара. (Извор: Национална служба за запошљавање, *Политика*, 16/02/2014, стр. 11).

33) Предвиђено је да се 2014. и 2015. године пензије усклађују са зарадама само са по један одсто.

ОПАДА УГЛЕД ЗЕМЉЕ У СВЕТУ

Системски проблеми у Србији су толико изражени да попримају забрињавајуће размере, јер међународне економске и финансијске институције и агенције обарају кредитни рејтинг земље. Тиме је Србија доведена у веома лошу позицију. Углед земље у свету опада, па се због тога далеко теже може поправити економска ситуација. Наиме, кредитни рејтинг је мерило угледа земље. Лошији кредитни рејтинг по правилу значи и веће ризике улагања.

Напред поменуте негативне економске одреднице – велики дефицит, висок јавни дуг и изостанак реформи – утицале су да агенција *Fitch Ratings* донесе одлуку да снизи кредитни рејтинг Србије са *BB-* на *B+* са стабилним изгледима.³⁴⁾ Као кључне разлоге за своју одлуку, *Fitch Ratings* наводи раст дефицита у 2014. години по основу претходно преузетих обавеза, као и опште стање јавног дуга у односу на висину бруто домаћег производа, али и изостанак спровођења најављених структурних реформи у претходном раздобљу.

Лошу оцену пре *Fitch Ratings*-а дали су Светски економски форум и Светска банка, на основу процене да је дошло до погоршања услова привређивања у Србији. Бонитетна агенција *Standard & Poor's* потврдила је кредитни рејтинг Србије за дугорочно задуживање у домаћој и страниј валути на нивоу *BB-* са негативним изгледима.

Ове четири негативне оцене шаљу лош сигнал потенцијалним инвеститорима. На рејтинг су утицали ризици који долазе од високог фискалног и спољног дефицита, умерен БДП по глави становника и ограничена флексибилност монетарне политике због високе еуризације економије.

Снижавање кредитног рејтинга је веома лоша информација за домаћу привреду, јер негативно утиче на позицију коју Србија има на међународном тржишту капитала, односно на услове под којима се земља може задуживати. Другим речима, овај пад кредитног рејтинга ће имплицирати погоршане услове задуживања државе. Будући да је задуженост државе прилично висока, негативне оцене кредитних агенција шаљу лош сигнал инвеститорима

34) Кредитни рејтинг земаља по *Fitch Ratings* је: Грчка *B-* Стабилан; Кипар *BB-* Негативан; СРБИЈА *B+* Стабилан; Мађарска *BB+* Негативан; Македонија *BB+* Стабилан; Хрватска *BBB* Стабилан; Бугарска *BBB-* Позитиван; Румунија *BBB-* Стабилан; Турска *BBB-* Стабилан; Русија *BBB* Стабилан; Шпанија *BBB* Негативан; Италија *BBB+* Негативан; Словенија *BBB+* Негативан; Чешка *A+* Позитиван; Словачка *A+* Стабилан; Велика Британија *AA+* Стабилан; Аустрија *AAA* Стабилан; САД *AAA* Негативан. (*Fitch Ratings*, доступно 18/01/2014).

који ће бити мање спремни да купују државне дужничке папире. Дакле, ово ће негативно утицати на *image* који Србија има међу страним инвеститорима.

Сада ће Србија знатно теже долазити до нових кредита за измиривање доспелих дугова и покривање буџетског дефицита у 2014. години. Пошто лош кредитни рејтинг земље значи веће ризике улагања, сасвим је реално очекивати да ће на дуг Србије издат у страним валутама порасти каматне стопе.

Економија Србије улази у доста турбулентно раздобље. Нова власт се не сме понашати као претходна. Мора се радити веома брзо на томе да земља крене путем корените реформе економије, од фискалне и буџетске стабилизације, преко реформе јавног сектора, реформе пензионог система до стварања знатно повољнијег амбијента за инвеститоре. Као доказ да се у Србији заиста спроводе реални реформски процеси и конзистентна економска политика, најбоља гаранција би било склапање новог споразума са Међународним монетарним фондом.

АРАНЖМАНИ И НОВА СТРАТЕГИЈА - СИДРО ЗА ЕКОНОМСКУ И МОНЕТАРНУ ПОЛИТИКУ

Долазак делегације *IMF*-а у Србију, а пре него што је формирана нова Влада, може се фигуративно представити као пружање руке спаса Србији. Другим речима, представници Фонда самим чином доласка у Србију, да разговарају са члановима Владе у оставци, ишли су са намером да купе извесно време овдашњим властима и да пошаљу бољи сигнал проматрачима у свету, а такође, и да смире финансијско тржиште које је уздрмано погоршањем кредитног рејтинга земље. Делегација *IMF*-а, након сагледавања стања у земљи, није дала никакво саопштење народу, како не би узнемирила јавност о тешком економском стању у Србији.

Преговори са *IMF*-ом о новом трогодишњем аранжману могли би започети тек у другом делу године, када се конституише нова Влада. Склапање новог аранжмана из предострожности представљало би сидро за економску и монетарну политику Србије.

Мисија *IMF*-а ће домаћим економским експертима дати савете који су врло непопуларни и добро познати – а односе се првенствено на смањење трошкова. Без аранжмана са *IMF*-ом држава не би могла да заустави раст буџетског дефицита.³⁵⁾ Како би се

35) Чак и кредит од Руске Федерације, који је већ уговорен за буџет, условљен је новим аранжманом са Међународним монетарним фондом.

предупредило ширење буџетског дефицита, *IMF* ће тражити да се стегне каиш за додатних 400 милиона еура. Захтев *IMF*-а посредно води ка ребалансу буџета. Фискална консолидација коју ће Фонд тражити претпоставља: смањење броја запослених у јавном сектору и решавање питања јавних и државних предузећа која више не смеју да праве губитке и оптерећују буџет, али ће тражити и реформи пензионог система.

Без аранжмана са *IMF*-ом централна банка би тешко могла да одржи стабилан динар.³⁶⁾ Стабилност курса је прошле године плаћена управо задуживањем државе. Прилив девиза је слаб и то се рефлектује на курс, а недостатак девиза на тржишту се надокнађује из девизних резерви. Дакле, аранжман са Фондом је добар за очување динара. Пад вредности домаће валуте³⁷⁾ према еуру последица је одсуства реформи, пада кредитног рејтинга земље, и смањеног прилива страног капитала. Нема прилива здравих кредита, већ се локалне филијале страних банака убрзано раздужују матицама - што прави притисак на динар.

Услов *IMF*-а биће и измена закона о раду, стечају, приватизацији. Ако свега тога не буде, државу чека мањи прилив инвестиција, минималан привредни раст без повећања запослености. Овај црни сценарио могао би се донекле избећи захваљујући *IMF*. Уствари, уз помоћ Фонда треба очекивати репрограм или рефинансирање дуга. Аранжман са *IMF* је и претпоставка побољшања рејтинга земље и прилива инвестиционих кредита. Србија - којој предстоји корпоративизација пословања јавних предузећа, затим стварање ефикасније администрације и сређивање фискалног, здравственог, образовног и пензионог система – мора тражити и помоћ из других извора, будући да поменуте области нису у домену уже експертизе *IMF*-а. Стога би земљи добро дошла помоћ Светске банке, ЕУ и Европске банке за обнову и развој.

Европска банка за обнову и развој уложила је у 2013. години у Србију 424 милиона еура.³⁸⁾ Ова банка је усвојила у априлу 2014. године нову стратегију³⁹⁾ за Србију, на четири године од

36) У децембру 2013. године један еуро је вредео око 114,70 динара. (Народна банка Србије, 05/02/2014).

37) Народна банка Србије је за прва два месеца и један дан у марту 2014. године продала 660 милиона еура девизних резерви како би подмирила тражњу и одржала стабилност домаће валуте. (Народна банка Србије, 05/03/2014. године).

38) Уложена средства у 2013. години за 50 одсто су већа него у 2012. години, и то кроз 24 пројекта, од чега три у јавном сектору. (European Bank for Reconstruction and Development, *Strategy for Serbia*, <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/serbia.pdf>, 10/04/2014).

39) Европска банка за обнову и развој усвојила је нову стратегију 08.04.2014. године.

2014-2018., која се заснива на “три стуба”. *Први*. Унапређење конкурентности привредног сектора. *Други*. Развој финансијског сектора. *Трећи*. Развој инфраструктурног сектора.

У стратегији су презентирани циљеви и приоритети *EBRD* као кредитора, који ће се фокусирати на даље јачање приватног сектора повећањем његове улоге и конкурентности, јачање финансијског сектора и развој одрживих и ефикасних јавних предузећа.

Да би се јачала конкурентност приватног сектора у Србији Европска банка за обнову и развој ће радити на повећању финансирања тог сектора, нарочито малих и средњих предузећа. Такође ће радити на убрзавању процеса приватизације, док ће у фокусу њене пажње бити структурна унапређења у агробизнису.

Европска банка за обнову и развој је спремна за дугорочно финансирање у Србију како би се учврстило финансијско посредовање и како би се поправило стање у банкарском сектору. Од почетка аранжмана односно у раздобљу од 2001. године *EBRD* је кумулативно уложила у Србију више од 3,5 милијарди еура у 176 пројеката. Улагања ове банке иду у финансијски сектор, индустрију, трговину, агробизнис, енергетику и инфраструктуру.

ПРИВРЕДА СРБИЈЕ У ЗАЧАРАНОМ КРУГУ

Да је привреда Србије у доста тешком стању, можда најтежем у последњих пет година, говоре подаци о немогућности враћања узетих кредита. Према званичним подацима 25 одсто узетих зајмова привреда није у стању да враћа. Но, упитно је колико је поменути званични податак веродостојан. Процењује се да је он далеко већи, и да иде од 30 до 50 одсто.

Привреда Србије је позајмила од домаћих банака и од банака у иностранству 19 милијарди еура.⁴⁰⁾ Када се на овај износ дода дуг правних лица и предузетника једних према другима, као и дуг према држави, који износи око 4,6 милијарди еура, постаје јасно да висок ниво задужености привреду држи у зачараном кругу из кога она не може изаћи. На пример, према извештају Агенције за привредне регистре (*APR*) за 2012. годину чак 32 одсто фирми забележило је губитак већи од укупног капитала. Ситуација ће бити још неизвеснија јер ће се активирати 36 милијарди еура различитих хипотека у земљи.⁴¹⁾ Привреда Србије се налази пред тешким

40) Податак се односи на децембар 2013. године. (Народна банка Србије, 20/03/2014).

41) Агенција за привредне регистре, *Годишњи извештај о раду Агенције за привредне регистре за 2012. годину*, <http://www.apr.gov.rs/Portals/0/interna%20dokumenta/Godisnji%20izvestaj%20o%20radu%202012.pdf>, 05/04/2014.

искушењима, јер је њен дуг забрињавајући, као што је забрињавајућа чињеница да је позајмица жив новац који није отишао у инвестиције, већ је отишао у потрошњу.

Главни кривац за неликвидност привреде јесте држава, која није плаћала своје обавезе. Спрега појединих банака, које се не придржавају професионалне праксе, и моћних појединаца утицала је да лоши зајмови расту. Превише је лоших зајмова и њихова процена се креће од 3,5 до пет милијарди еура. Управо због лоших зајмова су морале четири банке (три државне и једна приватна) да пропадну. У њима је удео лоших зајмова⁴²⁾ досегнуо 70 и 80 одсто свих пласмана. Да нема репрограма кредита удео лоших зајмова био би још већи.

Клијенти ових пропалих банака узимали су инвестиционе зајмове, али их нису наменски употребљавали – а за то су директно одговорне банке, јер су кредите давале неким појединцима унапред знајући да их они неће вратити банци. То је био испробани рецепт за додатно увећање приватног капитала најбогатијих појединаца у земљи, док са друге стране огроман број фирми грца у дуговима. Више десетина хиљада фирми је у блокади. Тачније, у блокади је око 46.000 предузећа и предузетника који нису у стању да банкама врате зајмове. У блокаду повремено улази додатних 30.000 фирми. У таквим околностима привреда малаксава и постаје све презадуженија. Пошто је прилично висока цена капитала, а ниска тражња, привреда није у могућности да створи профит и прави константно губитке на пословној страни. И док привреда грца у губицима долге неки моћници и држава остварују свој интерес.

За стање у привреди крива је држава. До неиздржљивог стања довело је велико присуство државе у привреди, превелика државна помоћ и превише субвенција губиташима, слабо управљање јавним предузећима, велика буџетска потрошња.

ГРЕШКЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ И ДЕФИНИСАЊЕ ПРИОРИТЕТА

За ситуацију у овом друштву крива је владајућа елита која је водила погрешну економску политику, као и за честе промене закона, што је појачало страх код пословних људи за њихове инвестиције. Влада Србије често није способна проводити законе, док политички лобији одлучују ко ће се појавити на домаћем тржишту. Исто тако, погрешна је идеја о јефтиној радној снази као и теза ка-

42) Европски просек за лоше зајмове је осам до девет одсто.

ко ће Србија са малим платама привући стране инвеститоре. Ако страни инвеститори хоће јефтине раднике пре ће отићи у државе са већим тржиштем, где лакше могу добити жељени профил радне снаге.

Челни људи у Србији се понашају веома комотно. Стиче се утисак да је дефинисање приоритета и њихова реализација у економској сфери потиснута у односу на неке друге ствари. Праве се невероватне стратешке грешке. А због погрешних стратегија испашта народ. Србија је уништила индустрију. Индустрија је у 80-тим била претежно извозно оријентисана, али се због пљачкашке приватизације индустрија у међувремену уништила. Крајње је време да се људи који воде ову земљу уразуме и почну размишљати на прави начин.

Држава мора израдити стратегију развоја, доследно је спроводити, а онда се и позиционирати у Европи и свету. Први и основни задатак треба бити улагање у образовање јер је то покретач развоја. У образовање Србија улаже далеко мање од суседних држава. Раскорак између потреба урушене привреде и образовног система – који производи кадрове по квоти из неких бољих времена – огроман је. Овдашњи факултети производе неквалификоване стручњаке, који као такви нису потребни привреди. Видљиво је да је у питању погрешна стратегија пошто се на берзи рада налази огроман број младих људи са дипломама. А присутна је и хиперпродукција људи са докторским дисертацијама. За такво стање крива је држава, јер није на време израдила стратегију образовања и ускладила је са потребама привреде.

Више од две деценије власти у Србији нису у стању да израде одрживу стратегију развоја. Србија заостаје и у технолошком развоју у односу на свет. У свету су се у последње две деценије технологије развијале невероватном брзином. Србија мора да се окрене новим технологијама које у кратком року доносе зараду, а предност је што у земљи постоје одлични млади стручњаци у ИТ-сектору и нанотехнологији. У паметнијим земљама размишљају како створити производ који могу продати у иностранству и на том добро зарадити. У Србији се о томе не размишља, само је важно што боље се позиционирати у хијерархијској пирамиди моћи и власти. Србији је потребна озбиљна дугорочна политика развоја каква се води у скандинавским и средњоевропским земљама. Шта то значи?

Прво. Поред индустрије Србија се мора окренути пољопривреди. Може се производити здрава храна (али не треба умишљати да је она житница Европе).

Друго. Србији је потребна производња и стварање нових вредности које у крајњем исходу доносе новац, али на темељу нових технологија, а не производа који се обрађују застарелим технологијама.

Треће. Бирографију треба одмах смањити. Она постаје све неефикаснија. Друштво се не може развијати све док на једног производног радника постоје тројица у бирографији, од јавних служби до неефикасне локалне самоуправе. Настави ли власт и даље водити погрешну политику, штитећи огроман бирократски апарат, држава ће морати да се додатно задужује, а то води у катастрофу.

Четврто. Дугорочном политиком запошљавања треба зауставити одлив мозгова из земље. Младим људима треба пружити могућност да се искажу у стваралачким слободама. Младе треба охрабрити, и указати на примере земаља у којима је очај довео до обнове. У кризи људи постају креативни. Креативност може да постане део националног бића. Дobar пример за то је Летонија. У Србији се може применити њихов модел запошљавања младих креативних људи. Они могу да подижу културу и индиректно развијају туризам. Ради се о томе да укључивањем људи у уметност и давањем могућности да се креативно изражавају њихов рад буде прихваћен. Осим тога, уз помоћ европских фондова, поједини градови могу постати градови културе. Дакле, и без великог расипања новца може се развијати култура и креативна индустрија. Јер кроз пројекте које финансира Европска унија може се затворити финансијска конструкција у креативној индустрији.

Идеје и патенти могу променити живот десетинама хиљада младих незапослених људи у Србији. Креативни људи и уметници могу од свог бизниса добро зарађивати, нарочито ако се успеју пробити на европска тржишта. Предности креативних радионица у креативним градовима су вишеструке. Поред запошљавања младих развија се и туризам. Култура развија туризам.⁴³⁾ Другим речима, тамо где је уметност и култура развија се туризам. За ово се могу прикупити средства из европских фондова, само треба паметно осмислити пројекте.

43) Најбољи пример за ову тврдњу је Рига. Летонци су се окренули култури и уметности – и успели су. Рига је постала град културе. Ове године поред Риге културни је град Европе и шведска Умеа – добијају милион и по еура за развој културних пројеката, а досадашња искуства и статистике градова културе показала су да је 13 посто више туриста и посетиоца у граду него у временима кад “службено” културе нема. Осим тога, средства се могу прикупити преко европских фондова. Због тога не чуди што влада велики интерес за титулу европске престонице културе.

ЗАКЉУЧАК

Структурне реформе у јавном сектору нису ишле очекиваном динамиком. Такође, није извршена довољна рационализација запослених, подбацило се и када је у питању пензиона реформа, и “жртвоване” су јавне инвестиције због других трошкова.

Србија без страних инвестиција и донација не може да се економски развија, јер са њима долазе и савремене технологије – којих земља нема. Тачну информацију о томе колико је новца ушло у Србију од 2000. године није могуће рећи, али се процењује да је тај износ око 16 милијарди еура. Највише су инвестирале у Србију земље чланице Европске уније. Углавном су то Немачка, Аустрија, Италија и Словенија.

Године 2013. нагостили су се добри односи са Уједињеним Арапским Емиратима. Најављивале су се инвестиције у пољопривреду. Нажалост, од тога није било ништа. Затим је дошла на ред “*Air Serbia*”. Али и то је остало прекривено велом тајни због тајности уговора.

Ситуација је мало јаснија када је у питању финансијски сектор односно кредитирање. Наиме, Емирати су дали Србији кредит од милијарду долара. Према подацима Народне банке Србије током прошле године инвестиције из Уједињених Арапских Емирата износиле су 31,7 милиона еура. Овде се вероватно ради о куповини некретнина или о неким финансијским трансакцијама.

Када се ради о донацијама ситуација је следећа. У Србију је од 2000. године па до краја 2013. ушло 800 милиона долара донација у готовом новцу.⁴⁴⁾ У поменутом раздобљу највећи донатор је била Немачка са око 173 милиона еура. Затим, следи Белгија са нешто више од 100 милиона долара донација, док су Сједињене Америчке Државе, на трећем месту по донацијама, са 85 милиона долара. Донације су отишле јавним предузећима, институцијама, невладиним и хуманитарним организацијама. Проблем је што донације и инвестиције нису отишле у привреду.

Уз постојећи животни стандард грађана и општи економски амбијент у привреди тешко је очекивати оживљавање кредитне активности у овој години, осим ако се не остваре инвестиције које су најављене. Било би пожељно да у овој години Србија привуче бар 1,7 милијарди еура – а то се највероватније неће догодити.⁴⁵⁾

44) Народна банка Србије, 15/04/2014.

45) Прошле године стране директне инвестиције у Србији износиле су 770 милиона еура. (Народна банка Србије, 21/02/2014).

Одсуство инвестиција ће одложити повећање запослености и убрзање привредног раста. За 2014. годину предвиђен је раст од један одсто, а сада се то чини оптимистичким. Из свега што је напред у раду речено може се извући порука.

Главни покретач привредног развоја Србије треба да буде приватни сектор. Стога је потребно побољшати пословни амбијент, односно увођење јасних власничких права и правила конкуренције. Банкарски сектор не може бити изолован од догађања у реалној економији, која је забрињавајуће слаба. Субвенционисане кредите, који су веома скупи за буџет, потребно је укинути.

Србији су потребне дубинске реформе. Реформе као што су здравство и образовање, реформа пензионог система, затим реструктурирање државне управе, јавних служби и правосудног система. Треба реформисати радно законодавство, наставити реструктурирање државних и јавних предузећа, рационализацију државних агенција и управљање државном имовином. Без тога, економски систем Србије остаће далеко од услова које захтева ЕУ. А то значи да ће Србија још увек бити далеко од прикључења Европској унији.

ЛИТЕРАТУРА

- Агенција за привредне регистре, *Годишњи извештај о раду Агенције за привредне регистре за 2012. годину*, <http://www.apr.gov.rs/Portals/0/interna%20dokumenta/Godisnji%20izvestaj%20o%20radu%202012.pdf>, 05/04/2014
- ЕБРД: *Раст БДП-а у 2014. години 1,3 одсто*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/Економија/1500527/ЕБРД%3А+Раст+БДП-а+у+2014.+години+1%2С3+одсто.html>, 02/02/2014
- European Bank for Reconstruction and Development, *Strategy for Serbia*, <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/serbia.pdf>, 10/04/2014
- Извештај ЕС, 08/04/2014
- International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, April 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/pdf/text.pdf>, 12/04/2014
- Министарство спољне и унутрашње трговине и телекомуникација, *Информација о оствареном расту потрошачких цена у периоду јануар-децембар 2013. године*, <http://mtt.gov.rs/download/rast-potrosackih-cena/Informacija%20za%20I-XII%202013.pdf>, 07/02/2014
- Министарство спољне и унутрашње трговине и телекомуникација, *Куповна моћ становништва. Потрошачка корпа*, <http://mtt.gov.rs/download/potrosacka-korpa/KUPOVNA%20MOC%20-%20DECEMBER%202013.pdf>, 20/02/2014
- Министарство финансија Републике Србије, доступно 28/01/2014
- Народна банка Србије, 05/02/2014
- Народна банка Србије, 11/02/2014

- Народна банка Србије, 21/02/2014
Народна банка Србије, 05/03/2014
Народна банка Србије, 20/03/2014
Народна банка Србије, 15/04/2014
Национална служба за запошљавање, *Политика*, 16/02/2014
Национална служба за запошљавање, 10/04/2014
Национална служба за запошљавање, 16/04/2014
Политика, 23/01/2014
Републички завод за статистику, 12/02/2014
Републички завод за статистику, 21/02/2014
Републички завод за статистику, 22/02/2014
Републички завод за статистику, 07/04/2014
Управа за јавни дуг, *Месечни извештаји Управе за јавни дуг*, <http://www.javnidug.gov.rs/lat/default.asp?P=27>, 14/02/2014
Fitch Ratings, 18/01/2014
World Bank, *Unemployment in Europe and Central Asia (ECA)*, 2013, 19/02/2014
<http://www.cenoteka.rs>

Snezana Grk

FLEXING THE ECONOMIC CONSCIOUSNESS

Resume

The society we are living in is in a deep crisis. The knowing part of the population has long lost any illusions about a better life. Few are the ones who believe deep down that the economic measures of the Government of Serbia will bring about economic recovery. The economy is becoming worn out and increasingly over indebted. As the price of capital is pretty high, whereas the demand is low, the economy is incapable of generating profit and is constantly making debts on the business side. The economy is in problems up to its ears. The situation in the real and external sectors does not point out to any better days to come. The economic and social situation in Serbia is extremely hard. Unemployment is on the rise, debts are increasing, and the budgetary revenues decreasing – so they have to be replenished by means of a solidarity tax imposed on all incomes exceeding 60,000 dinars. The foreign debt instalment payment is soon due, but there is no money. The state will need external sources in order to finance the due payment of the capital sum and interests on the loans taken, as well as finance the budget deficit with external sources. In other words, in order to pay off the instalment on the loan, the state will have to reach out for foreign money and the money of its citizens. Most probably the one found in

the pension and retirement funds currently. The pensions will be spent. At the same time the state extravagantly spends money on a cumbersome bureaucracy. A massive presence in the economy, huge state aids, too many subsidies to money-losing companies, poor management of public corporations, high budgetary spending- all of these can be held against the state. These are all the sins of the state.

The year 2014 is a year lost reform-wise. The elections have postponed the reforms much longed for – but longed for only in a predatory way. The restructuring of more than one hundred enterprises and the privatisation of several hundred still unprivatised firms have not been completed yet. In some of them the state is the biggest creditor, so it is possible that this be postponed for better times by means of some political decision.

A dubious privatisation, plunder, and the mantra called reforms are the determinants of the home economy. All the stories and promises on how fast the reforms are under away are wearing out the public, as they have been told over and over again for more than 15 years. Incompetent economists and politicians, along with the world economic experts, have brought the economically worn-out Serbia into such a position that in early 2014 the debates have started as to who is hindering and who is speeding up the reforms. It is an interesting fact that it was these foreign economic experts that had been brought in with the idea to start something and do something in the economic arena – and what have they done? Maybe they were not motivated enough, as they did not receive appropriate finances, and we all know that nothing comes for free, so therefore the results of their advice and efforts amounted to zero. Now, all eyes in Serbia are fixed on the Arabs. Are they the ones to bring welfare to the people? The answer is simple – not very likely. Why? The answer is such because it is not known (at least not in the public) what kind of contracts have been concluded with the Arabs. Wherever there is some secrecy, something is wrong.

The economists and the politicians are duping the public, namely the less intellectual part of the population, with their insincere promises of a better life once foreign investors have come. Yet, as a rule, they do not say what the saviours of Serbia will get in return.

Morality asks for reconsideration– how much have certain individuals contributed to the situation in which we are now? Individual opinions matter as it is the sum of all individual opinions that makes up the consciousness of a community. The collective consciousness is the one upon which the economic and political fate of the country depends on.

And what is the current state of political consciousness and spirit of the nation? Stories exploiting great hype prevail, with lots of false

effects, all presuming the turning off of the brain. Everything has been served and said to the people, so there is no need to flex the brainwaves.

On the opposite pole there is sense, i.e. rational thinking. Yet, common sense is not something that is common to everyone. Unfortunately, decisions on what is right and what is wrong depend on the society we live in. The way things look like now, it seems that there is no domestic sense on the economic scene.

A particularly significant question is that of morality. Are individuals acting up in accordance with morality? The moral principle of the modern times has brought about the negation of morality as such. It is sad and immoral, to tacitly agree to the fact that we have no right to voice out our own opinions. It is on the individuals to decide whether they want to accept what the economists and politicians are offering in the economy and society, or do people need to flex their own consciousness for their future's sake.

Key words: flexing the economic consciousness, unsustainable economic system, predatory reforms, strategic mistakes of the economic policy, lost generations, credit rating, priority definition, anchor for the economic and monetary policies of Serbia

* Овај рад је примљен 10. априла 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. јуна 2014. године.

